

Derleyen ATILA ERALP • Devlet ve Ötesi

İletişim Yayınları 1126 • Araştırma-İnceleme Dizisi 192

ISBN-13: 978-975-05-0378-8

© 2005 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-8. BASKI 2005-2014, İstanbul

9. BASKI 2019, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Francisco Goya,

“3 Mayıs 1808’de Madrid’te infaz”, 1814

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Senem Erdoğan

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
ATILA ERALP

Devlet ve Ötesi

Uluslararası İlişkilerde
Temel Kavramlar

Yazarlar
ATILA ERALP
E. FUAT KEYMAN
OKTAY F. TANRISEVER
M. FATİH TAYFUR
FARUK YALVAÇ

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ • <i>Atila Eralp</i>	7
DEVLET • <i>Faruk Yalvaç</i>	15
GÜÇ • <i>Oktay F. Tanrısever</i>	53
DIŞ POLİTİKA • <i>M. Fatih Tayfur</i>	73
GÜVENLİK • <i>Oktay F. Tanrısever</i>	107
SİSTEM • <i>Atila Eralp</i>	125
HEGEMONYA • <i>Atila Eralp</i>	155
DEVLETLER VE PİYASALAR • <i>M. Fatih Tayfur</i>	183
KİMLİK VE DEMOKRASİ • <i>E. Fuat Keyman</i>	217
SAVAŞ VE BARIŞ • <i>Faruk Yalvaç</i>	251
YAZARLAR HAKKINDA KISA BİLGİ	287

GİRİŞ

Atila Eralp

Neredeyse on yıl önce *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* çalışmamızı yayına hazırlarken bu kitabın bir çalışma grubunun ürünü olduğunu ve uluslararası ilişkiler kuramı alanında yayınlarımızın süreceğini belirtmiştik. Aradan bu kadar uzun süre geçeceğini düşünmüyor, iki-üç yılda bir ortak çalışma ürünü ortaya koymayı amaçlıyorduk. Ancak, ülkemizin akademik ortamındaki ortak çalışma kültürünün eksiklik ve sorunları bizleri de etkiledi ve yavaşlamamıza neden oldu. Bu sorunları aşmak için uzun zaman sabırla uğraşmamız gerekti. Bu uzun sürecin öğretici tarafları da oldu: Uluslararası ilişkiler kuramı alanında ortak çalışma ve işbirliğine inancımız pekişti. Önümüzdeki dönemde bu inancımızı yeni çalışmalarımızla ortaya koymayı hedeflemekteyiz.

Elinizdeki kitap bir önceki çalışmamız gibi Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kuramları Çalışma Grubu'nun ortak ürünüdür. Bu çalışma grubu, bazı üyelerini kaybederek ama yeni üyeler kazanarak size sunduğumuz çalışmayı hazırlamıştır. Bölümümüzün uluslararası ilişkiler kuramları ile uğraşan dört öğretim üyesi Atila Eralp, Oktay F. Tanrısever, M. Fatih Tayfur ve Faruk Yalvaç ile, Orta Doğu

Teknik Üniversitesi mezunu ve grubumuzun başından beri aktif üyesi olan Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Fuat Keyman katkılarıyla elinizdeki kitabı çıkarmışlardır. Çalışmamız, uzun tartışmalarla ve birbirimizi eleştirerek ortaya çıkan ortak bir üründür. Bu süreç uzun sürmüş olsa da hepimize büyük bir heyecan vermiş ve fevkalade öğretici olmuştur. Bir önceki çalışmamızda da belirttiğimiz gibi ortak çalışmaların disiplinlerin gelişmesinde olduğu kadar, kişilerin kendi gelişmelerinde de son derece önemli olduğu bu kez de görüldü. Ortak çalışma bazen daha yavaş bir süreç olsa da, kişilerin kendilerinin de beğeneceği ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Size sunduğumuz kitap Türkiye’de uluslararası ilişkiler alanında kuramsal çalışma boşluğunu gidermeyi ve kuramsal çalışmalara derinlik, zenginlik ve kalite getirmeyi amaçlamaktadır. Daha önceki çalışmamızdan uzun bir süre geçmesine karşın ülkemizde uluslararası ilişkiler alanında çalışmalar hâlâ güncel sorunlara rağbet etmekte ve güncel ile kuramsal alan arasındaki ilişkileri yeterince kavramamaktadır. Uluslararası ilişkiler alanı Türkiye’de artan bir popüleriteye erişirken, bu alandaki çalışmalarda kavramsal boyut derinlik ve zenginlik kazanamamaktadır. Uluslararası alanda kavramsal çalışmaların önemi hızla artarken ve disiplinimiz birçok alandaki kavramsal tartışmalardan etkilenerek zenginleşirken, ülkemizde uluslararası ilişkiler alanında bazı katkı ve çabalar olsa da kuramsal boyut ne yazık ki zayıf kalmaktadır. Bu kitaptaki amacımız uluslararası ilişkiler kuramı alanındaki bu boşluğu Türkçe ortak yayın yaparak ve çalışma grubumuzdan başlayıp bu alanda daha geniş bir araştırmacı grubun oluşmasına katkıda bulunarak gidermeye çalışmaktadır. İlk kitabımıza olan ilgi, kuramsal alanda bir çalışmanın *yedi* baskı yapmış olması, bizleri heyecanlandırmakta ve ülkemizde uluslararası ilişkiler alanında güncel olaylara ilginin ötesinde bir arayış olduğunu göstermektedir.

Elinizdeki çalışma uluslararası ilişkilerin temel kavramları üzerinde odaklanmaktadır. Her kuramsal alan gibi, uluslararası

sı ilişkiler alanı da bazı temel kavramlara dayanmaktadır; bu çalışmamızda kuramsal çalışmalarımızı şekillendiren anahtar kavramları seçtik ve onların nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalıştık. On yıl önce ilk çalışmamız, hatırlanacağı gibi, uluslararası ilişkilerde temel kuramlar üzerineydi ve o çalışmamızda hakim realist kuramı ortaya koyarken, aynı zamanda özellikle Soğuk Savaş sonrası ortamda uluslararası ilişkiler kuramında şekillenen *çoğulcu* yapıyı da incelemeye yönelmiş ve uluslararası ilişkiler kuramının zamanla nasıl zenginleştiğini göstermeye çalışmıştık. Bu çalışma ile kuram-kavram ilişkisini kurmayı amaçlıyoruz. Temel kavramların incelenmesinin, kuramsal çalışmaların anlaşılması ve geliştirilmesi için önemli olduğunu düşündük.

Bu çalışmamız, birinci kitabımızda belirttiğimiz gibi uluslararası ilişkiler alanında kuramların nasıl *tartışmalı* (contested) olduğu noktasından hareketle, kuramların temelini oluşturan kavramların da *tartışmalı* olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Kitabımızdaki bütün katkılar bir yandan kavramların hangi düşünsel ve tarihsel ortam içinde şekillendiğini ortaya koyarken, diğer yandan da uluslararası ilişkilerdeki yaklaşımların temel kavramların kullanımında nasıl farklılaştığını da göstermektedir. Uluslararası ilişkilerdeki hakim paradigma olan realizm sorgulanır ve Soğuk Savaş sonrası kuramsal çalışmalarında daha *çoğulcu* bir yapı ortaya çıkarken, temel kavramlarda da *realizmin devlet-bakışlı* merkezinden daha *toplum merkezli* ve *çoğulcu* bir yapıya doğru yöneliş görmekteyiz. Bu nedenle kitabımızın başlığını *Devlet ve Ötesi* olarak belirlemenin uygun olduğunu düşündük.

Bu başlığa uygun olarak, kitabımıza devleti merkez alan kavramlardan başladık: Devlet, güç, dış politika ve güvenlik. Bu kavramlar devleti merkez alırken, aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplininde uzun yıllar anahtar kavramlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kavramların hem değişen uluslararası sistemde, hem de değişen uluslararası ilişkiler kuramlarında nasıl şekillendiğini göstermeye çalıştık. Devleti merkez alan ilk kavramsal bölümümüzde önemli anahtar

kavramların değişen uluslararası ortam ve kuramsal çalışmaların etkisiyle devleti ele alış tarzlarının değiştii ortaya çıkmaktadır. Kitabımızın daha sonraki bölümlerinde aktör (devlet) düzeyinden daha *makro* düzeye yönelen kavramları inceledik: Sistem, hegemonya, devletler/piyasalar, demokrasi/kimlik, savaş/barış. Bu kavramlar üzerinden, uluslararası ilişkiler disiplininde zamanla devlet ötesindeki düzeylerin incelenmesinin kazandığı önemi göstermeye çalıştık. Bu bölümde bazı kavramların (devletler/piyasalar, demokrasi/kimlik ve savaş/barış) tek başlarına değil, birlikte ele alınmalarının kavramların anlaşılması açısından daha yararlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde Faruk Yalvaç son yirmi yılın uluslararası ilişkiler kuramındaki en büyük değişikliği devletler sistemindeki *anarşi/düzen* sorunsalının *uluslararası değişim* sorunsalıyla yer değiştirmesi olarak tanımlamaktadır. Yalvaç'a göre "anarşik bir ortamda düzeni nasıl sağlarız?" sorunu, anarşik sistemin nasıl ortaya çıkıp nasıl değişebileceğini irdeleyen daha tarihsel ve sosyolojik bir sorunsala dönüşmüştür. Bu kuramsal değişim sürecinin odak noktasında ise devlet kavramı bulunmaktadır. Söz konusu sosyolojik kuramsal değişim, neorealizmin etkisiyle uzun yıllar devletler sisteminin yapısal, durağan ve değişmeyen yapısını inceleyen uluslararası ilişkiler kuramına dinamik bir tartışma ortamı sağlamıştır. Faruk Yalvaç yazısında *statik*, *üniter* ve *rasyonel* devlet anlayışının değişip nasıl *tarihsel ve sosyolojik* bir devlet anlayışına dönüştüğünü incelemekte ve bu dönüşümün bir değerlendirmesini yapmaktadır. Oktay F. Tanrısever, güç kavramı üzerine yazdığı bölümde, öncelikle kavramın siyasal gerçekçilik ve davranışsalçı okullar aracılığıyla nasıl merkezi bir yer kazandığını ortaya koymuştur. Bu bölümde son dönemlerde uluslararası ilişkiler disiplini içinde kendilerini klasik siyasal realizmin güç anlayışına alternatif olarak gören çoğulcu, yapısal ve dünya sistemi yaklaşımlarının güç anlayışları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Tanrısever katkısını, uluslararası ilişkiler kuramlarında baskın olan siyasal gerçekçi güç kuramlarının

ne ölçüde ötesine geçildiğine dair genel bir değerlendirme yaparak sona erdirmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde M. Fatih Tayfur dış politika kavramını ele almakta ve devletin en önemli işlevlerinden biri olan dış politikamın ne olduğunu, aktörlerini, yapılışının ve yürütülmesinin hangi süreçler içerisinde kimler tarafından gerçekleştirildiğini ve devletin dış politika süreçlerindeki rolünün tarihsel olarak nasıl şekillendiğini açıklamaktadır. Bu çerçevede, dış politika kavramı ve dış politika analizinin kuramsal ve kavramsal olarak Soğuk Savaş, Soğuk Savaş sonrası ve küreselleşme dönemlerinde nasıl açıklandığını ve dönüşümlere uğradığını anlatmaktadır. Oktay F. Tanrısever, güvenlik kavramı üzerine yazdığı bölümde, öncelikle güvenlik kavramının siyasi realizm tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını incelemiştir. Tanrısever çoğulcu, yapısalcı ve eleştirel yaklaşımların güvenlik kavramını nasıl yeniden kavramsallaştırdığını eleştirel bir perspektif içinde tartışmaktadır. Bu bölüm ortaya konulan üç farklı güvenlik kavramsallaştırmasının genel bir değerlendirmesi ile sona ermektedir.

Kitabın ikinci kısmı Atila Eralp'in sistem ve hegemonya kavramları üzerine değerlendirmeleri ile başlamaktadır. Eralp, hem sistem hem de hegemonya kavramlarının oluştuğu tarihsel ve düşünsel ortam üzerinde durarak, bu anahtar kavramların nasıl şekillendiğini göstermeye çalışmaktadır. Sistem kavramıyla ilgili katkısında Eralp uluslararası ilişkiler disiplini-ndeki değişik sistem kavramlarını incelemektedir. Realizm ve davranışsalcılığın şekillendirdiği etkileşime ağırlık veren sistem kavramının yanı sıra *karşılıklı bağımlılığı temel alan süreç olarak sistem* kavramını ve *yapısal sistem* kavramlarını da ele almaktadır. Bu incelemede sistem kavramında başlangıçta düzen boyutu önemliyken, zamanla geliştirilen kavramlarda değişim boyutunun da önem kazandığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Kitabın hegemonya ile ilgili bölümünde, Atila Eralp hegemonya kavramının birçok uluslararası ilişkiler kavramı gibi tartışmalı olduğu noktasından hareketle değişik hegemonya kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kısımda özellikle

tartışmaları etkileyen dört hegemonya kavramı ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir: *Hegemonik istikrar*, *hegemonsuz istikrar*, *yapısal hegemonya* ve *karşı hegemonya*. Bu incelemeden sonra, yazının son bölümünde hegemonya kavramının globalleşme sürecinin ivme kazanmasıyla yeni bir şekle bürünüp bürünmediği araştırılmakta ve *global hegemonya*'nın hegemonyanın yeni bir şekli mi yoksa sonu mu olduğu tartışmasına açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

M. Fatih Tayfur devletler ve piyasalar konulu bölümde uluslararası sistemdeki en önemli kurumsal siyasi otorite olan devletlerle her türlü iktisadi davranışın örgütlendiği kurumsal çerçeveyi oluşturan piyasaların birbirleriyle ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki etkileşimleri ile bu etkileşimlerin sonuçlarını kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde incelemektedir. Uluslararası siyasi iktisat disiplininin çalışma alanı olan ve *güç ve zenginlik* ilişkisine odaklanan bu meseleler, derlemenin diğer bölümlerinde olduğu gibi, tarihsel olarak, özellikle Soğuk Savaş, Soğuk Savaş sonrası ve küreselleşme dönemlerinde devlet-piyasa ilişkilerinin birbirlerine rakip çeşitli uluslararası siyasi iktisat kuramları tarafından nasıl anlaşıldığını ve açıklandığını tartışmaktadır. Fuat Keyman'ın yazdığı bölümde, günümüzün dünyasında giderek önem kazanan kimlik olgusunun kuramsal ve tarihsel çözümlemesi amaçlanmaktadır. Keyman, kuramsal düzeyde, kimlik olgusunun uluslararası ilişkiler kuramı içindeki giderek artan önemini irdelerken, tarihsel düzeyde kimlik olgusunun ya da sorununun en belirgin olarak tartışıldığı 11 Eylül sonrası dünya siyaseti üzerinde yoğunlaşan bir çözümlemeyi sunmaktadır. Bu kuramsal-tarihsel çözümleme bize hem uluslararası ilişkiler kuramı içinde kimlik olgusuna farklı yaklaşımları sınıflandırma ve ayırıştırma, hem de bugün gereksinimi çok hissedilen *demokratik dünya yönetimi* üzerine öneriler geliştirme olanağını sağlayacaktır.

Kitabın son bölümünde Faruk Yalvaç geleneksel uluslararası ilişkiler kuramında hakim olan ve barışı savaşların yokluğu olarak yorumlayan anlayıştan, *özgürlük ve adaleti* hedef alan yapısal bir barış anlayışına geçiş sürecinin kuramsal yapısını

incelemeyi hedeflemektedir. Hakim uluslararası ilişkiler kuramında savaş ve barış *stratejik ve politik bir söylem*, devlet de *stratejik bir nesne* olarak değerlendirilir. Bu savaş ve barışın sadece askeri boyutlarını irdeleyen bir anlayıştır ve uluslararası ilişkiler kuramına hakim olan *devlet egemen* söyleminin sonucudur. Savaşın toplumsal yanının dikkate alınması, askeri çatışmaların ve *somut şiddetin kalkmasını* kendisine temel alan bir barış anlayışından, özgür ve adil toplumsal ilişkilerin başat olmasını ve *soyut şiddet* biçimlerinin ortadan kalkmasını hedefleyen *yapısal* bir anlayışı gündeme getirecektir. Yalvaç'a göre bu kuramsal değişim aynı zamanda anarşinin hakim olduğu *uluslararası bir sistemden* uluslararası bir *topluluğa*, nihayet *adalet ve özgürlük* ilkelerinin hakim olduğu *kozmpolit bir dünya toplumuna* geçişin tarihsel sürecini de ifade etmektedir.

Çalışma grubumuz ortak çalışmanın zorluklarını aşarak ve büyük zevk duyarak hazırladığı bu kitabı sizlere sunmanın heyecanı içindedir. Kitabın ortaya çıkmasında öğrencilerimizin yine önemli katkıları olmuştur. Öğrencilerimiz her zaman güncel konuların kavranmasında kavramsal ve kuramsal tartışmaların gereğine olan inancımızın canlı kalmasını sağlamışlardır. Bölümümüz asistanlarından Argun Başkan'a özellikle teşekkür ederiz, kendisi kitabın derlenmesinde bize önemli katkılarda bulunmuştur.

DEVLET

Faruk Yalvaç

Son yirmi yılın uluslararası ilişkiler kuramındaki en büyük değişiklik, devletler sistemindeki *anarşi/düzen* sorunsalının *uluslararası değişim* sorunsalıyla yer değiştirmesidir. “Anarşik bir ortamda düzeni nasıl sağlarız?” sorunu, anarşik sistemin nasıl ortaya çıkıp değişebileceğini irdeleyen daha tarihsel ve sosyolojik bir sorunsala dönüşmüştür.¹ Bir başka deyişle uluslararası ilişkiler kuramının devletlerarası askeri ve stratejik ilişkileri inceleyen *jeopolitik söylemi*, jeopolitik yapılarla toplumsal ilişkilerin karşılıklı etkileşimini irdeleyen *sosyo-politik* bir söylem olmuştur. Bu kuramsal değişim sürecinin odak noktasında devlet kavramı vardır. Gerçekten de devletin tarihsel ve toplumsal niteliğiyle ilgili son yıllarda yoğunlaşan tartışmalar, devletler sisteminin yapısal, durağan ve değişmeyen yapısını inceleyen başat *neo-realist* uluslararası ilişkiler kuramı ile karşılaştırıldığında devlet kavramına daha tarihsel ve sosyolojik bir yaklaşımı mümkün kılmıştır. Bu yazının amacı jeopolitik devletlerarası ilişkiler söyleminin *değişmeyen, üniter ve rasyonel* aktör olarak tanımladığı devlet anlayışının nasıl *tarihsel* ve

1 Bkz. F. Yalvaç, “The Sociology of the State and the Sociology of International Relations” M. Banks ve M. Shaw (der.) *State and Society in International Relations* (Exeter: Harvester Wheatsheaf, 1991), s. 93-114.

sosyolojik bir devlet anlayışına dönüştüğünü incelemek ve bu dönüşümün bir değerlendirmesini yapmaktır.

Uluslararası ilişkiler sosyolojisi ve sosyolojik bir devlet anlayışı ile ilgili tartışmaların yoğunluk kazandığı son yıllara kadar² uluslararası ilişkiler kuramı devletin ne olduğu veya nasıl incelenmesi gerektiği konusunda sessiz kalmış, devleti analitik bir veri olarak kabul etmiştir. Kendisini *devletler sisteminin* incelenmesine adanmış olan bu kadar *devlet merkezli* bir sosyal bilim dalının devlet hakkında bu kadar sessiz kalışı uluslararası ilişkiler biliminin temelinde yatan temel varsayımlar dikkate alındığında aslında o kadar da şaşırtıcı değildir. Bu varsayımların en önemlisi ise devletin siyasal hayatın temel birimi olduğu ve devletlerarası yaşamın da bunun zorunlu bir sonucu olduğu varsayımdır. Ashley'in ifade ettiği gibi uluslararası ilişkiler düşüncesinin temelini oluşturan siyasal anlayışa göre "devletlerin olmadığı, devletlerden önce veya devletlerden bağımsız bir siyasal hayat düşünülemez".³

Devlete ilişkin bu *a priori* varsayım sadece uluslararası ilişkiler kuramının değil, esas olarak siyaset biliminin bir özelliğidir. Siyaset bilimi kendi varlık nedenini devleti ve devlet gücünü yüceltmek ve meşrulaştırmak olarak algılamıştır. Bu anlayışa göre politika, adalet ve erdem sadece egemenliğe sahip ve belli sınırlar içinde tanımlanmış uzamsal (spatial) bir birim olan devlet içinde gerçekleşebilir. Uluslararası ilişkiler kuramı siyaset biliminin devlete ilişkin bu varsayımları sorgulamadan devralmış, uluslararası ilişkiler disiplininde güç-

2 Sosyolojik devlet kuramlarına ilişkin son yıllarda ortaya çıkan tartışmalar için bkz. S. Hobden ve J.M. Hobson, *Historical Sociology of International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002); Stephen Hobden, *International Relations and Historical Sociology: Breaking Down Boundaries* (Londra: Routledge, 1998); J.M. Hobson "The Historical Sociology of the State and the State of Historical Sociology in International Relations", *Review of International Political Economy* (cilt 5, no. 2, 1998), s. 284-320.

3 R.K. Ashley, "Three Modes of Economism", *International Studies Quarterly*, (cilt 2, no. 4, 1983), s. 470; Walker ise bütün devletler sisteminin hep aynı varsayımlar açısından incelenmesine dikkati çekmekte buna "Guliver'in Teması" adı vermektedir. RJB Walker, "The Territorial State and the Theme of Guliver", *International Journal* (cilt 39, no. 3, 1984), s. 531-532.

lenmesini ve meşruiyet kazanmasını sağlamıştır.⁴ Böyle bir devletçilik anlayışının temelinde ise *a priori* bir bireysellik, insanların bencil ve akıl dışı olduğu, arzu ve tutkularını denetleyemeyeceği, bu nedenle de toplumsal yaşamlarını örgütleyebilmek için, kendilerinin dışında/üstünde bir kurumun yani devletin varolması gerektiği görüşü yatmaktadır. Ancak, siyaseti devletin varlığıyla özdeşleştiren bu anlayış, bir taraftan siyasetin evrensel boyutlarını anlamamızı zorlaştırarak siyaset bilimine politik hayatın sadece devletle mümkün olabileceği anlayışını hakim kılmış, diğer taraftan da toplumsal değişimin sadece *devlet aracılığı* ile gerçekleşebileceği görüşünü toplum bilimlerin en temel varsayımları arasına yerleştirmiştir.

Teritoryal (Toprağa Dayalı) Devlet ve Jeopolitik Söylem

Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışından bu yana uluslararası ilişkiler kuramı içindeki en önemli tartışma realizm ve idealizm arasında olmuştur. Gerek realizm ve idealizm, gerekse de bunların günümüzdeki neo-realist ve neo-idealist biçimleri devletlerin siyasal ve stratejik ilişkilerini ön plana çıkaran *statist* (devlet merkezli) bir söylem üstüne kurulmuştur. Bu söylemin temelinde siyasal alanın “bağımsızlığı”, devletin üniter bir birim olduğu, iç toplum ile dış toplumun birbirinden ayrıldığı, devletlerarası ilişkilerin anarşik bir yapısı olduğu görüşleri yatar. Bu temel varsayımlar dikkate alındığında realizm ve idealizm arasında görünürdeki ayrılıklar aslında çok yüzeyseldir ve her ne kadar devletlerarası ilişkilerin niteliği ile ilgili farklı görüşleri olsa da, devletin yapısına ilişkin *benzer ontolojik varsayımları* vardır. Bu nedenle hem realizm hem de idealizmin özünde birbirine çok benzeyen bir devlet anlayışı vardır. Bu kuramlar farklı şekillerde, ondokuzuncu yüzyılda hakim olmuş organik devlet kuramlarını ve

⁴ Bkz. J. McLean, “Political Theory, International Theory and Problems of Ideology”, *Milennium* (Sayı 2, 1981), s. 102-125.

ulus devlet anlayışını benimsemiştir.⁵ Uluslararası ilişkiler kuramı tartışmalarında *aktör olarak devlet* şeklinde tanımlanan bu devlet anlayışına Fred Haliday, toplumsal/teritoryal bir birim anlamında devlet olarak tanımlar. Bu anlamda devlet analitik bir soyutlama gibi görünse de aslında devlete ilişkin örneğin devletin ulusunu temsil ettiği gibi değerlerle yüklü birçok varsayımı da beraberinde taşır.⁶ Toplumsal ve teritoryal bütünlük anlamındaki devlet anlayışına göre devlet belli bir toprak parçası üzerinde siyasal egemenlik iddiası olan ve egemenliğini bu toprak parçası içinde yaşayan halk ya da ulusa dayandıran bir kurumdur; toprak, hükümet, halk ve toplum ana unsurlarını oluşturur. Bu devlet yapısı esasında 19. yüzyılda hakim olmuş bir siyasal biçim iken, feodalizmin yıkılıp kapitalist üretim ilişkilerinin geliştiği 16. yüzyılda oluşan *Westfalia devletler sistemini* tanımlamak için kullanılmış ve ortodoks uluslararası ilişkiler kuramının da temel devlet anlayışını oluşturmuştur.

Teritoryal devlet anlayışının oluşması ve aktör olarak devlet anlayışının yerleşmesi uzun bir tarihsel sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Held'in belirttiği gibi siyasal hakların, yükümlülüklerin ve görevlerin mülkiyet haklarına ve dini geleneklere bağlı olduğu orta çağ döneminde gayrişahsi ve egemen bir siyasal düzen fikri de ortaya çıkmamıştır. Aynı şekilde insanların *birey* veya *halk* olarak sadece bir egemenin sadık tebası değil ama aynı zamanda bir siyasal düzenin aktif vatandaşları olabileceği görüşü de henüz bu dönemde yeşermemiştir. Orta çağda cemaatler belli bir topraksal alan içinde bireysel eşitlik ya da vatandaşlık gibi soyut kavramlarla değil, sadakat ve kişisel yükümlülüklerle birbirine bağlanmış, egemenlik hükümdarın otoritesi anlamına gelmiştir. Yaşanan olaylar ulusal bir tarih olarak yaşanmamış, siyasal uzam, henüz *ulusal* bir hayata olanak sağlayacak şekilde örgütlenememiştir. Siyasal hayata

5 R. Palan ve B.M. Blair "Idealist Origins of the Realist Theory of International Relations," *Review of International Studies* (cilt 19, no. 4, Ekim 1993), s. 398.

6 F. Halliday, "State and Society in International Relations: A Second Agenda", Martin Shaw (der.), *a.g.e.*, dipnot 1, s. 196.

ilişkin orta çağ düşüncesinin değişmesi, kral ve feodal lordlar arasında ortaya çıkan yetki mücadelesi; ticaret ve pazar ilişkilerinin genişlemesi; aşırı vergileme ve bunun sonucu ortaya çıkan köle devrimleri; klasik fikirlere yeniden ilgi duyan Rönesans kültürü; katolikliğin evrensellik iddialarına karşı çıkılması; güney Avrupa'da ulusal monarşilerin konsolidasyonu, devlet ve Kilise arasındaki mücadele gibi birçok tarihsel gelişmenin sonucu olmuş,⁷ orta çağın *hiyerarşik hakimiyet sistemi* yavaş yavaş yerini *ulusal toprağa dayalı devlet* ile ifadesini bulan *uzamsal bir dışlamaya*⁸ bırakmıştır. Siyasal kimliğin ana unsuru belli bir karasal uzamda yaşanan vatandaşlık kimliğine, egemenlik de hükümdarın kişiliğinden, devletin ve devlet kurumlarının egemenliğine dönüşmüştür.

Ulusçu düşünce kişiyi toplumunun bir parçası yaparak onu evrensel yasaların sınırlarından kurtarmış, insana göreceli bir kişilik vermiştir. Devletlerin kendi iç ve dış değişimlerinin ana etmeni olarak görülmesi nedeniyle devletler de bizzat birer *aktör* olarak tanımlanmıştır. Hegel ile birlikte bu devletçi düşünce doruğuna ulaşmış, dünya tarihi ile kişinin tinsel büyümesi arasına ulus yerleştirilerek insanın özgürleşmesi ve ilerlemesi ulus devletle özdeşleştirilmiştir.

Marksist düşünceden kaynaklanan eleştirel kuramlar dışında, farklı siyasal realizm ve idealizm anlayışlarının temelinde devletin *bütüncül, otonom ve rasyonel bir aktör* olduğu yönünde ve aslında hiç de *realist olmayan* bu anlayış yatmaktadır.⁹ Bu nedenle, realizm, Halliday'in ifadesiyle sadece hiç de realist olmayan bir devlet anlayışı ortaya koymakla kalmamış,¹⁰ kökeninde, idealist bir devlet anlayışını benimsemiştir. Ve şaşırtıcı olarak, 19. yüzyıl idealist devlet anlayışı ilerleme ve değişimin ancak devlet aracılığıyla yapılabileceğini savunan ve zamanına göre radikal bir anlayışı benimsemişken, çağdaş re-

7 D. Held, *Political Theory and the Modern State: Essays on State Power and Democracy* (Oxford: Policy Press, 1984), 8. bölüm, s. 214-226.

8 R. Walker, *Inside/Outside* (New York: Cambridge University Press, 1993), s. 10.

9 R. Palan, *a.g.e.*, dipnot 6, s. 390.

10 F. Halliday, *a.g.e.*, dipnot 6, s. 194.

alizm, devletin hiç değişemeyeceğini öne süren en bağınaz idealist görüşü benimsemiştir.

Uluslararası ilişkiler paradigmasına hakim olan bu devlet egemen söylemin en önemli nedenlerinden biri genel olarak siyaset bilimine hakim olan pozitivist anlayışın sonuçlarıyla ilgilidir.¹¹ Nesnel gerçeğin parçalara ayrılıp, gözlemlenip incelenebileceğini savunan analiz ve sentezci pozitivist bilim anlayışı, bir taraftan devletin toplumsal ilişkilerden soyutlamış, diğer yandan da uluslararası ilişkileri uluslararası *politikaya* indirgeyerek, siyasetin diğer toplumsal biçimlerle olan ilişkisini incelenmesine kuramsal sınırlar koymuştur. Bunun uluslararası ilişkiler kuramı açısından sonucu ise soyut, zaman ve mekândan bağımsız, tarih dışı bir devlet anlayışını uluslararası ilişkiler kuramının temeline yerleştirmesi olmuştur. Bu devlet anlayışı devlet ve devletlerarası ilişkilerin incelenmesinde aşağıdaki varsayımları da beraberinde getirmiştir.

a) *Devletin egemen olma özelliği*. Ortodoks uluslararası ilişkiler kuramında egemenlik devlet gücü ve şiddetin meşru kullanımı ile özdeşleştirilmiş, egemen devlet, anarşik bir devletler sisteminde zorunlu ve en yüksek otorite olarak görülmüştür. Egemenlik, Kenneth Waltz'ın neo-realist kuramıyla birlikte *rasyonellik* kavramıyla birleşerek devlete yeni bir kimlik verilmiş, modernist söylemin egemen insanı egemen devlet söylemine dönüşmüştür.

Egemenliğin yapısı itibariyle içsel ve dışsal olmak üzere iki yönü vardır. İçsel olarak, güç kullanımını tekelinde bulunduran ve sınırları belirlenmiş bir topraksal alanda meşruiyeti olup belli bir nüfus ve toprağı kontrol eden nihai ve mutlak bir otoriteyi ifade eder.¹² Devletin iç egemenliği siyaset kuramında birbirlerine zıt iki farklı şekilde açıklanmıştır. Hobbes'un mutlakiyetçi siyaset kuramına göre devletin egemenliği mutlaktır ve temsil edilemez. Rousseau'nun demokratik ege-

11 Bkz. J. McLean, *a.g.e.*, dipnot 4, s. 104; M. Frost, *Towards a Normative Theory of International Relations* (Cambridge University Press, Cambridge, 1986), özellikle I ve II. Bölümler.

12 Held, *a.g.e.*, dipnot 7, s. 215.

menlik kuramına göre ise, egemenliğin kaynağı toplumdur ve devlet halk egemenliğini uygulamanın bir aracıdır. Farklı egemenlik tanımları bu iki uç görüş arasında bir yerde bulunur. Egemenliğin dışsal yönü ise devletin kendi üstünde başka bir nihai ve mutlak otorite olmadığını ve devletlerin *kendi kaderlerini tayin etme hakkını* ifade eder. Başka devletlerin *iç işlerine karışmama prensibi* devletlerin dış egemenlik haklarından kaynaklanan bir uluslararası hukuk ilkesidir. Devletler sistemi devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayanır ve uluslararası hukuk bu eşitliğe meşruiyet kazandırır.

Devlet, ne içsel ne de dışsal anlamda siyaset kuramının öngördüğü bu egemenlik özelliklerine tam olarak sahip olmamıştır. Michael Mann'ın gösterdiği gibi devletin egemenliği *varsayılmaz* ve devletin nüfusunu ve toprağını nasıl kontrol ettiği ve kontrol için uygulamış olduğu mekanizmalar değişken bir unsur olup, bu kontrolün tarihsel olarak nasıl geliştiğinin incelenmesi gerekmektedir. Devletin kontrol ve egemenlik gücü gerek toplumsal gerek uluslararası farklı güç kaynaklarının tarihsel gelişimi ile çok yakından ilgilidir.¹³ Bir başka deyişle, devletlerin egemenliği her zaman ulusal ve uluslararası sistemin ekonomik ve siyasal yapıları tarafından belirlenip sınırlanmış, belli sınırlar içinde egemen olan topraksal devlet anlayışı iç toplumu dış toplumdan ayırarak aslında hegemonik güç ilişkilerini meşrulaştırmanın bir aracı olmuştur.

b) *Yurttaşlık esasına dayanan siyasal kimlik anlayışı*. Teritorial devlet anlayışının en önemli sonuçlarından biri *siyasal kimliğin* belli bir kara parçası ile sınırlanmış olmasıdır. Bu kimliğin oluşumu *yurttaşlaştırma* sürecine dayanır. Yurttaşlık sabit karasal sınırların ortaya çıkmasıyla oluşur. Yurttaşlık kavramı *tanımlamayı* ve yurttaş olmayanların ya da yabancıların *dışlanmasını* içerir. Yurttaş olmayan *yabancı* aynı zamanda devleti tehdit eden *öteki* olur. *Ötekilerin* cezalandırılması, dev-

13 M. Mann, *The Sources of Social Power, Volume 1: A History of Power from the Beginning to AD 1760*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s. 30; M. Mann, *The Sources of Social Power, Volume 11: The Rise of Class and Nation States, 1760-1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 50.